

ט"ו בשבט

סדר ט"ו בשבט

מבוא

חגי ישראל התפתחו והשתנו לאורך ההיסטוריה היהודית. בכל תקופה הודגשו היבטים אחרים של החג, ולעתים התפתחו מנהגים חדשים לגמרי. תהליך זה נמשך, כמובן, גם היום.

בט"ו בשבט תופעה זו בולטת במיוחד. ט"ו בשבט אינו מוזכר במקרא כלל. התאריך ט"ו בשבט מוזכר בפעם הראשונה במשנה, ושם הוא אינו חג, אלא היום הראשון בשנת המס הנגָּה מפרות העץ והוא מכונה "ראש השנה לאילן".

מועד זה קיבל פנים חדשות במאה ה-16, כאשר המקובלים בצפת החלו לערוך סדר ט"ו בשבט בליל החג והמנהג התפשט גם לתפוצות, ובמאה ה-19, עם חידוש ההתיישבות היהודית בארץ, הונהג המנהג לנטוע עצים בט"ו בשבט.

בשנים האחרונות נעשה ט"ו בשבט ל"חג ירוק", למועד המציין את המאבק להגנה על איכות הסביבה.

גם המנהג לערוך סדר בט"ו בשבט חזר ונעשה נפוץ בארץ ובתפוצות בעשורים האחרונים, וביחידה זו נתמקד בו ונכיר את מבנהו ואת מרכיביו.

מטרות היחידה

- התלמידים ירכשו ידע כללי על מהות החג ומנהגיו.
- התלמידים יכירו את המרכיבים הבסיסיים של סדר ט"ו בשבט.
- התלמידים ילמדו קטעים נבחרים מתוך הגדות של ט"ו בשבט: מדרשים ושירים.
- התלמידים יחשפו לרעיון שחגי ישראל התפתחו והשתנו לאורך כל הדורות, ושהם ממשיכים להתפתח ולהתחדש גם בימינו.

חלקי היחידה

- פתיחה – משחק רביעיות
- חלק א' – מרכיביו של סדר ט"ו בשבט
- חלק ב' – מדרש ושירים מתוך סדרי ט"ו בשבט
- סיום – משימה אישית

פתיחה – משחק רביעיות

הסברים והוראות להכנת המשחק ראו בקובץ "על משחק הרביעיות" [באתר תל"י](#).

קלפים לדוגמה:

<p>ט"ו בשבט החג שלי</p> <p>בט"ו בשבט אנחנו אוכלים פרות יבשים מיוחדים, כמו אננס ובננות</p>	<p>ט"ו בשבט סיפור (מקור) החג</p> <p>מקור החג בתקופת המשנה, אז קבעו חכמים שט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילן.</p>	<p>ט"ו בשבט מצוות החג ומנהגיו</p> <p>נוטעים עצים עורכים סדר ט"ו בשבט אוכלים מפרות הארץ (גם טריים וגם יבשים)</p>	<p>ט"ו בשבט תאריך החג ושמותיו</p> <p>ט"ו בשבט ראש השנה לאילן חג האילנות</p>
--	---	--	--

חלק א': מרכיביו של סדר ט"ו בשבט

1 קריאת הקטע "עורכים את שולחן החג" ומשימה 2

בקטע זה מוזכרים כמה ממנהגי החג. התלמידים כבר למדו על מנהגים אלו בתכנית "מעגל החגים" בשנה שעברה.

- בט"ו בשבט נוהג לאכול פרות. יש האוכלים 15 פרות שונים, זכר לתאריך החג (15 בחודש שבט). יש הנוהגים לאכול משבעת המינים שארץ ישראל נשתבחה בהם על פי התורה (דברים, פרק ח', פסוק ח'): חיטה, שעורה, גפן (ענבים), תאנה, רימון, שמן (זית) ודבש (תמר). מנהג זה נפוץ פחות ואינו מוזכר בקטע.
- בסדר ט"ו בשבט שותים ארבע כוסות יין – יין לבן ויין אדום.
- בסדר ט"ו בשבט קוראים מהגדות מיוחדות שבהן קטעי קריאה, מדרשים ושירים בנושאים הקשורים לחג (עצים ופרות, ארץ ישראל וכדומה). נוסח ההגדות של ט"ו בשבט אינו קבוע כמו ההגדה של פסח (וראו על כך גם בעמ' 5 במדריך זה).

משימה 2. מפנה את התלמידים לשאלה מדוע בט"ו בשבט אוכלים פרות יבשים או משומרים.

- על פי הקטע, התשובה היא שבתקופת ט"ו בשבט (בחורף) קשה יותר למצוא 15 מיני פרות שונים טריים (רוב הפרות מבשילים בקיץ). סיבה זו נכונה בארץ ישראל, ואף יותר מכך בארצות קרות יותר.
- מקור נוסף למנהג לאכול פרות יבשים הוא שיהודים בתפוצות הקפידו לחגוג את ט"ו בשבט באכילת פרות מארץ ישראל, ומכיוון שבעבר לא היה אפשר לשלוח לחו"ל פרות טריים (משום שהם היו נרקבים בדרך), נשלחו אליהם פרות יבשים. שנים רבות של אכילת פרות יבשים בחג הפכו את המנהג למקובל על כל היהודים, גם על מי שחיו בארץ ישראל ויכלו לאכול מפירותיה הטריים. (סיבה זו אינה מוזכרת בחוברת זו, אך הוזכרה בחוברת "מעגל החגים" לכיתה ב').

2 סדר דומה אך שונה

קריאת הקטע "מה נשתנה" לסדר ט"ו בשבט ומשימה 3

בחלק זה נעמוד על הדומה ועל השונה בין סדר פסח לסדר ט"ו בשבט. לפניכם טבלה המרכזת את המשותף לשני הסדרים ואת ההבדלים ביניהם. בכיתות מתקדמות אפשר לבקש מהתלמידים לערוך בעצמם טבלה כזאת.

שם הטקסט	מרכיבים משותפים	הבדלים
מזון	בשני הסדרים אוכלים מאכלים מיוחדים	בסדר פסח אוכלים מצות (ומרור ועוד מאכלים סמליים) בסדר ט"ו בשבט אוכלים פרות
יין	בשני הסדרים שותים ארבע כוסות יין	בסדר פסח אין הנחייה באשר לסוג היין (לבן, אדום, או ערבוב של השניים) בסדר ט"ו שותים כוס ראשונה של יין לבן, כוס השנייה שרובה יין לבן ומיעוטה יין אדום, כוס שלישית שרובה יין אדום ומיעוטה יין אדום וכוס רביעית של יין אדום.
נושא ההגדה	בשני הסדרים ההגדה מתמקדת בנושא מסוים	בסדר פסח מספרים על יציאת מצרים, ובסדר ט"ו בשבט מספרים בשבח האילנות, הפרות וארץ ישראל.

3 שלושה סוגי פרות

קריאה משותפת של ההסבר על שלושת סוגי הפרות ומשימה 4

בסדרי ט"ו בשבט רבים אוכלים את הפרות לפי סדר מסוים ועל פי הקטגוריות שהגדירו המקובלים מצפת:

- פרות שקליפותיהם נזרקות ורק החלק הפנימי שלהם נאכל, כמו פרות הדר, אגוזים ושקדים.
- פרות שיש להם גרעין ורק החלק החיצוני שלהם נאכל, כמו תמרים וזיתים.
- פרות שאוכלים את כולם, כמו תאנים וענבים.

בשל מורכבותו של הפירוש הקבלי למנהג זה, לא נציג אותו לפני התלמידים.

בכיתות המתקדמות אפשר לשוחח על פירוש מודרני לחלוקה הזאת, למשל, פירוש הרואה בסוגי הפרות ביטוי למצבים בחיי הרגש של האדם (ראו בעמוד הבא).

העשרה: שלושה סוגי פירות – פירוש מודרני

כמו הפרות שקליפותיהם נזרקות, לפעמים אנו מרגישים שאנו זקוקים להגנה מבחוץ. אנו מקימים מעין חומות מסביבנו, ולאחרים קשה להתקרב אלינו. כמו פרות בעלי גרעין, לפעמים אנו מרגישים עצובים "בפנים". מבחוץ הכול נראה בסדר ואחרים מתקרבים אלינו בקלות, אך בפנים יש "משהו" קשה, מתוח ולא רגוע. כמו פרות שאוכלים אותם במלואם, שאין להם קליפה קשה מבחוץ ולא גרעין קשה מבפנים, לפעמים, ברגעים מיוחדים, רגעי חסד, אנו מרגישים פתוחים לעולם. הפנימיות שלנו והצד החיצוני שלנו שרויים בהרמוניה ואנו חשים "מאוזנים". כדאי לנסות לקבל את הצדדים המגוונים שבחיי הרגש שלנו – לפעמים אנו חשים צורך בהגנה, לפעמים קשה לנו בפנים ולפעמים אנו זוכים לרגעים של שלווה נפש ורוגע.

(הפירוש באדיבות בית ספר תל"י בית וגן, ירושלים)

4 ארבע כוסות יין – דיון ומשימה 5

קריאת משפט המבוא:

משפט זה מבהיר שארבע הכוסות מסמלות את השינויים החלים בטבע לאורך השנה.

אפשר לבקש מהתלמידים לתאר את השינויים בטבע על פי העונה. רצוי להתחיל בחורף ולסיים בסתיו, ואחר כך לעבור למשימה 5.

הסבו את תשומת לבם של התלמידים לפרחים שמתחת לכוסות וציינו שרבים מפרחי החורף לבנים, באביב פורחים רזודים רבים, ובקיץ צבעם של פרחים רבים הוא צבע חזק יותר (אדום או צבעים אחרים).

שיחה בנושא "לא רק דיבורים – גם מעשים"

על פי המסורת היהודית, לרעיונות ולמסרים שהחגים מעלים יש גם ביטויים מעשיים. בחגים מזכירים את החג עצמו ואת מסריו בתפילות ובברכות שאומרים בימי החג, וגם עושים מעשים סמליים המסמלים אותם. נזמין את התלמידים להדגים את הרעיון הזה:

- מה עושים בחג הסוכות כדי לזכור שבני ישראל נדדו ארבעים שנה במדבר וחיו בסוכות? - בונים סוכה ו"גרים" בה, מכניסים בה רהיטים, אוכלים בה, ויש שאפילו ישנים בה.
- מה עושים בחנוכה כדי לזכור את נס פך השמן ואת ניצחון כוחות האור (המכבים) על כוחות החושך (היוונים)? - מדליקים נרות חנוכה.
- מה עושים בפורים כדי למחות את שמו של המן הרשע בעת קריאת המגילה? מרעישים ברעשנים.
- מה עושים בפסח כדי לזכור את העבדות הקשה של בני ישראל במצרים? - אוכלים מרור ומצה, לחם עוני.
- ובט"ו בשבט – מה עושים כדי להזכיר את יופיין של ארבע עונות השנה? שותים ארבע כוסות יין בצבעים שונים.

בהגדות ט"ו בשבט אפשר למצוא פסוקים, מדרשים ושירים העוסקים בשבחה של ארץ ישראל, אילנותיה ופירותיה. שלא כמו ההגדה של פסח, שלה נוסח כמעט אחיד המשותף לכל היהודים בארץ הן בתפוצות (למעט הבדלים קטנים), להגדת ט"ו בשבט אין נוסח מגובש אחד וכל הגדה שונה מרעותה.

חלק ב': מדרש ושירים מהגדות לט"ו בשבט

כפי שמוסבר לעיל, אין נוסח מגובש אחד של הגדת ט"ו בשבט, ובכל הגדה אפשר למצוא קטעי קריאה ושירים אחרים. בחרנו להתמקד במדרש המופיע בחלק מההגדות, מדרש העוסק בעץ התמר. חכמינו חיו בחברה חקלאית, הם הכירו היטב את הטבע ודלו ממנו דוגמאות כדי ללמד אותנו לקחים וערכים.

1 קריאת המדרש והשלמת משימה 6

המדרש: "למה נמשלו ישראל לתמר?"
 בשל גילם הצעיר של התלמידים פישטנו את לשון המדרש בחוברת שלהם והשמטנו שתי מילים.
 נוסח המדרש בלי העיבוד דידיקטי:

לְמָה נִמְשָׁלוּ יִשְׂרָאֵל לְתִמְרָה?
 מָה תִּנְמָרָה זֹאת אֵין בָּהּ פִּסְלָת, אֶלָּא:
 תִּמְרִים לֹאכִילָה, לוֹלְבִים לְהֵלֵל, חֲרִיּוֹת לְסַפּוֹד, סִיבִים לְחַבְּלִים,
 סַנְסַנִּים לְכַבֶּרָה, שְׁפַעַת גִּזַּע לְקוֹרוֹת לְקוֹרוֹת בָּהֶם בְּתִים.
 כִּד יִשְׂרָאֵל – אֵין בָּהֶם פִּסְלָת, אֶלָּא מָהֶם בְּעֵלֵי מִקְרָא,
 מָהֶם בְּעֵלֵי מוֹשְׁנָה, מָהֶם בְּעֵלֵי תִלְמוּד, מָהֶם בְּעֵלֵי אֲגָדָה.
 (מדרש בראשית רבה, פרשה מ"א פסקא א')

לאחר ביאור מילות המדרש, עמדו על המסר המרכזי שבו. אפשר לשאול שאלות רטוריות מקדימות: האם אפשר לאכול לולבים? האם אפשר לעשות חבלים מתמרים? המטרה בשאלות אלו היא להבהיר שלכל חלק בעץ התמר יש שימוש אחר וכל אחד מהם חשוב, אם רק משתמשים בו כראוי. וכך גם בחברת בני האדם, כל אדם יכול לתרום לחברה תרומה חשובה, במיוחד במילוי תפקיד שהוא טוב בו, צריך רק לגלות מהו התפקיד הזה. אין אדם שאין לו מה לתרום.
 כדי שהמסר יהיה ברור יותר נפנה את התלמידים למשימה 6.

2 שירים מתוך הגדה לט"ו בשבט והשלמת משימות 7-12

בהגדות לט"ו בשבט מקורות מתקופות רבות, מהמקרא דרך המדרשים ועד למקורות בני ימינו.

מתוך שפע שירים לט"ו בשבט, בחרנו להציג לתלמידים שירים בנושא נטיעת עצים המשקפים חלק מהמגוון התרבותי שלנו: שירים המבוססים על התנ"ך וגם שיר מודרני, כדי להראות שחגי ישראל נטועים עמוק במסורת, אך גם מתחדשים לאורך הדורות.

השיר "אתן במדבר נטע ארז" (עמ' 58 בחוברת לתלמידים): שיר זה מבוסס על פסוק מספר ישעיהו (פרק מ"א, פסוק י"ט). הדובר בפסוק הוא אלוהים, והוא מכריז שהוא בעצמו ידאג להצמיח עצים באזורים הצחיחים בארץ ישראל – במדבר!

משימה 7:

- האם השיר מתאר ארץ ישראל "יפה"? זה אולי עניין של טעם. יש כמובן יופי מיוחד במדבר צחיח, אבל בפסוק מתואר מדבר פורח וגם לו יופי מיוחד.
- נכון. צמיחת העצים במדבר הוא דבר מפליא. עניין זה מודגש באמירה שעצים במדבר הם בעצם מתנת האל.
- לא נכון. ארץ ישראל היא ארץ מדברית בחלקה, אך גם באזורים צחיחים, אומר הפסוק, עתידים לצמוח עצים מצלים.

השיר "כך הולכים השותלים" מתאר את נטיעת העצים ואת השמחה שבנטיעה. **שאלה 8** (שאלת הבנת הנקרא):

- הכלי שהשותלים משתמשים בו **את** (בית הראשון בשיר), והבור ששותלים בו שתילים נקרא **גומה** (בית השלישי בשיר).
- שאלה 9:** השותלים בשיר באים מכל הארץ (מן העיר ומן הכפר, מן העמק ומן ההר) דבר המעיד על כך שנטיעת העצים הוא מפעל משותף לכל תושבי הארץ.
- שאלת מחשבה:** השיר מציין את רצון השותלים לנטוע "יער עד", כלומר יער שיתקיים גם בדורות הבאים. זהו סימן לדאגה לעתידם של הדורות האלה.

השיר "כי תבואו אל הארץ"

- שאלה 10** מסייעת להבהיר שהשיר מבוסס על פסוקים מן התנ"ך.
- שאלה 11** מדגישה שנטיעת עצים מביאה ברכות (כמו פרות, צל ושלווה).

כל שלושת שירים משקפים אהבה לארץ ישראל, לעציה ולנופיה, ומביעים את הרעיון שלבו של חג הוא אהבת הארץ.

קריאת קטע המידע בעמ' 61 למעלה ומשימה 12

בחוברת לתלמידים הוצגו לתלמידים שירים העוסקים במנהג ט"ו בשבט חדש יחסית (מנהג שהחל בתקופת החלוצים). שירים אלו מראים שבחגיגות ט"ו בשבט משלבים שירים המבוססים על פסוקים מהתנ"ך ("אתן במדבר", "כי תבואו אל הארץ") ושירים מודרניים ("כך הולכים השותלים"). בכך מודגם גם רעיון כללי יותר – מסורת ישראל מעוגנת בכתבים עתיקים, והיא גם תרבות מתחדשת.

סיום – משימה אישית

נזמין את התלמידים לפעילות מחוץ לכותלי הכיתה, פעילות שתאפשר להם להכיר טוב יותר את העצים שבסביבתם הקרובה.